

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

KITÜNTETÉSEK

A Francia Köztársaság Kormánya nevében
a Francia Köztársaság magyarországi nagykövete
2004. április 13-án
a *Művészetek és az Irodalom Érdemrendjének Lovagi
fokozatát* adta át
MONOK ISTVÁNNAK,
az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának.

Mádl Ferenc köztársasági elnök megbízásából
Hiller István kulturális miniszter
a *Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje*
kitüntetést adta át
Gaál Sándornak,
a Tiszafüredi Városi Könyvtár igazgatójának,
Környey Lászlónénak,
a miskolci II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár
igazgatójának,

A *Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkeresztje*
kitüntetést kapta
Heltmanné Mudri Zsuzsanna,
a budapesti Öveges József Gyakorló Szakközépiskola
és Pedagógiai Szakszolgálat könyvtáros-tanára.

Szabolcsi Bence-díjat kapott
Eckhardt Mária zenetörténész,
az Országos Széchényi Könyvtár kórusának vezető
karnagya

Kitüntetett kollégáinknak szívből gratulálunk!

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

13. évfolyam 5. szám

2004. május

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Bartos Éva:** Küszöbön a magyar könyvtárosképzés átalakulása 3
Redl Károly: Beszámoló az Országos Könyvtári Kuratórium tevékenységéről, 2000–2003 8

Fórum

- Sztyehlikné Tóth Tünde:** Az állományapasztás tapasztalatai a pápai Jókai Mór Városi Könyvtárban 16

Műhelykérdések

- Gerő Gyula:** A helyi információtól a könyvtártörténet-írásig 20
Tóth Máté: Könyvtár és információ multikulturális társadalmakban 28
(BÉ): Fiatal romák könyvtára a Gandhi Gimnáziumban 34
Koltay Tibor: A könyvtáros és az információs írástudás 37
Tapolcai Ágnes: A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) „vakbarát” felülete 40

Konferenciák

- Mezey László Miklós:** Közkönyvtár a közösség szolgálatában 46

Extra Hungariam

- Czellár Judit:** Genfi Magyar Könyvtár – múlt, jelen, jövő 49

Perszonália

- Babiczky Béla (1919–2004) 52
Roboz Péter (1934–2004) 53

Könyv

- Magyar fürdőalmanach 56

From the contents

Éva Bartos: Transformation of library education on Hungary (3);
Károly Redl: Report on the activities of the National Library Board in the period
2000–2003 (8);
Gyula Gerő: From local information to recording library history (20)

Cikkeink szerzői

Bartos Éva, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Czellár Judit*, a Genfi Magyar Könyvtár munkatársa; *Gerő Gyula*, ny. főszerkesztő; *Koltay Tibor*, a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar oktatója; *Mezey László Miklós*, a 3K szerkesztője; *Redl Károly*, az Országgyűlési Könyvtár tájékoztatási igazgatója; *Sztyehlikné Tóth Tünde*, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár munkatársa; *Tapolcai Ágnes*, informatikus; *Tóth Máté*, a Könyvtári Intézet munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4200 forint. Egy szám ára 350 forint
HU-ISSN 1216-6804

Küszöbön a magyar könyvtárosképzés átalakulása

A múlt év őszén vált széles körben ismertté a magyar felsőoktatás modernizációját, az Európai Felsőoktatási Térséghez történő csatlakozását célzó felsőoktatás-fejlesztési koncepció (CSEFT). A rendszerváltás óta eltelt időszakban folyamatos, lassú átalakulásban lévő magyar felsőoktatás számára ez most valóban „sokkoló” erejű változást hoz, hiszen a képzési szerkezetet, az állami irányítási rendszert, a finanszírozás rendszerét, valamint az intézményrendszer egészét is át kívánja alakítani, és mindezt igen rövid idő alatt.

Néhány adat a magyar felsőoktatás jellemzésére az utóbbi évekből: 2001-ben 149 ezren, 2002-ben 165 ezren jelentkeztek felsőoktatási intézménybe. 1998 és 2002 között több mint 30 százalékkal növekedett a hallgatói létszám. 1990 és 2002 között a felsőoktatásban tanulók létszáma 101 ezer főről 382 ezer főre, vagyis közel négyszeresére emelkedett. (1980 és 1990 között ugyanez a létszám mindössze 1 százalékkal nőtt.) 1990 és 2002 között az oktatók száma 16 319 főről 23 151 főre, azaz 42 százalékkal emelkedett. Ez a hallgatói létszámra vetítve azt jelenti, hogy az egy oktatóra jutó hallgatók száma 6,2 főről 16,5 főre növekedett. A költségtérítéses hallgatók ma az összlétszám felét teszik ki.

A magyar felsőoktatás alapvetően duális szerkezetű, az elkülönült főiskolai és egyetemi szintű képzés részaránya a nappali tagozatosok esetében 50-50%. Minden egyetemünkön működik doktori iskola, a doktoranduszok száma mintegy 7500 fő, az összehallgatói létszám 2 százaléka. Erőteljesen megnőtt az esti és a levelező, illetve a távoktatásban résztvevő hallgatók aránya: e három tagozaton tanulók az 1990/91-es tanévben a hallgatói összlétszám 28 százalékát, míg a 2001-ben felvettek 47 százalékát tették ki.

A társadalmi–politikai–gazdasági változások hatására a felsőoktatás is igyekezett megadni a maga válaszait. Az 1993. évi alapvető fontosságú felsőoktatási törvényt követően 1996-ban gyakorlatilag új törvény született, amely az akkor defenzív helyzetben lévő felsőoktatás számára megkísérelte megteremteni a rugalmasabb, hatékonyabb működés, fejlődés jogszabályi alapjait. 1998-ban a világbanki kölcsön aláírásával pénzügyi vonatkozásban is támogatást kapott a reform, a szakmai, jogi és pénzügyi oldalról egyaránt előkészített, négy évre tervezett program egyes elemei meg is valósultak (intézményi integrációk, diákhitelrendszer, hallgatói létszámnövekedés).

Az intézményi integráció eredményeként 2003 májusában 18 állami egyetem és 12 állami főiskola működött, a nem állami felsőoktatási intézmények körét pedig 5 egyházi egyetem és 21 egyházi főiskola, 1 közalapítványi egyetem, valamint 9 alapítványi főiskola alkotja. A felsőoktatási intézmények számára kötelezően előírt stratégiakészítés lehetővé tette, hogy komplex módon megfogalmazzák fejlesztési célkitűzéseiket, azok elérésének módját.

A felsőoktatás egyik legjelentősebb minőségpolitikai lépése a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) létrehozása volt. A MAB működéséről és az akkreditációs eljárás alapvető szabályairól szóló kormányrendelet szabályozta a felsőoktatásban a program- (alapképzési szak, szakirányú továbbképzési, felsőfokú szakképzés, doktori program) és az intézményi akkreditációs tevékenységet. Valamennyi felsőoktatási intézmény számára kötelező előírás lett az intézmény minden tevékenységi területére kiterjedő minőségbiztosítási, fejlesztési rendszer bevezetése.

A hallgatói mobilitás és a tanszabadság kiteljesítésének eszközeként a '90-es évek végére megeremődtek a kreditrendszerre való áttérés jogszabályi alapjai és a bevezetés formális feltételei.

Az új felsőoktatás-fejlesztési koncepció (CSEFT) – mérlegre téve a magyar felsőoktatás erősségeit és gyengeségeit, számolva a lehetőségekkel és a veszélyekkel – kimondja, hogy a tervezett képzési reform csak akkor lehet sikeres, ha egyidejűleg az egész rendszer működésére kiterjed, átgondolja az állami szerepvállalást, a közpénzből megvalósítandó feladatok elláthatóságát, a tömegképzés és elitképzés igényeinek egyszerre történő megfelelést, új finanszírozási metodológiát alakít ki, s újfajta finanszírozási forrásokat von be.

Noha az egész rendszer átalakításának szükségességéről van szó, a viták nagyjából az új képzési szerkezet körül zajlanak. A koncepcióban *akadémiai reform*nak nevezett átalakítás mindenekelőtt a képzés lineáris (ciklusossá) tételét jelenti. A jelenlegi duális képzési struktúrát felváltó lineáris képzés egymásra épülő ciklusokból áll.

Az első képzési ciklus (alapképzés, „BA” ciklus) általában hároméves (hat szemeszter, 180 kredit) képzés. A képzés végén felsőoktatási alapképzést (bachelor) lehet szerezni.

Erre épül a második képzési ciklus (mesterképzés, „MA” ciklus), amely általában kétéves (négy szemeszter, 120 kredit). A képzés végén mesterfokozatot lehet szerezni (master).

A harmadik képzési ciklus a doktori képzés, („PhD” ciklus), amely általában hároméves (hat szemeszter, 180 kredit) képzés, mely tudományos (művészeti) doktori fokozatot (PhD/DLA) megszerzésére készít fel. A hármas képzési ciklus mellett számos kiegészítő, továbbképző, specializáló rövid idejű program is megjelenik, ezek a pár napos intenzív tréningektől az egy-két szemeszteres programokig széles skálán mozognak.

Új vonás, hogy a felsőoktatásban is jelen lesz a felsőfokú (emeltszintű) szakképzés (FSZ), amely célzottan készít fel valamely szakképzés megszerzésére. Ez kétéves (négy szemeszter, 120 kredit) képzés, elsősorban a szakmai ismeretek és készségek átadására koncentrál.

A képzés időbeli és tartalmi egymásra épülését biztosító, vertikális szerkezetnek létrehozásával együtt a képzések horizontális szerkezetét is szükséges módosítani a jelenlegi túlszakosodott, elaprózott szakstruktúra leegyszerűsítése, átjárhatóvá tétele érdekében. Az első ciklusban (alapképzés) mindössze 12–15 nagy *képzési területen* indulna meg a képzés, mely egy általános műveltséget adó szakasz után, a szakmai, módszertani és társadalmi kompetenciák, a transzferábilis tudás megszerzésére kb. 60-80 *képzési ágra* bomlik. A horizontálisan és vertikálisan is tagolt új rendszerben a minden irányú átjárhatóság lehetsége megeremődik.

A képzési szerkezet átalakításával együtt szükséges a beiskolázási rendszert, a belépés feltételeit is átalakítani, valamint a képesítési kereteknek (ma: képesítési követelményeknek) egy teljesen új rendszerét létrehozni. Ezenkívül az egyes ciklusokra és ciklusonként a képzési ágakra ki kell dolgozni a magyar felsőoktatás szakmai kataszterét (szakképzettségek katasztere), amely tartalmazza a megszerzhető szakképzettségek megnevezését. További célkitűzés, hogy a felsőoktatási intézményekben akkumulációs intézményi kreditrendszer szolgáljon az oktatásszervezés és a tanulmánytervezés adminisztratív eszközként. Szükséges egy új minőségbiztosítási rendszer kidolgozása, valamint az akadémiai reform elválaszthatatlan részeként biztosítani kell a kutatási tevékenységek fejlesztését is, annak személyi és szervezeti vonatkozásaival együtt.

Hogyan hat a felsőoktatás fejlesztése a könyvtárosképzésre?

Néhány adat a magyarországi könyvtárosképzésről. Jelenleg 12 könyvtárosképzési hely van: három egyetem (Budapest, Debrecen, Szeged), öt főiskola (Budapest, Eger, Nyíregyháza, Szeged, Szombathely) és négy tanítóképző (Baja, Debrecen, Jászberény, Kaposvár). A szak gondozása a képzőintézmények többségében a bölcsészet- vagy társadalomtudományi karhoz tartozik, de találunk a természettudományi vagy gazdaságtudományi karhoz tartozót is. A képzőhelyek túlnyomó többségénél az oktatásért felelős tanszék neve magában foglalja a „könyvtár-informatikai” vagy „információtudományi” jelzőt. A képzőhelyeken összesen több mint négyezer hallgató tanul, ebből 2000 a nappali képzésben. Az évente végző hallgatók száma kb. 350 fő. A hallgatói létszamarányokat tekintve a könyvtárosképzés kifejezetten a nagy szakok közé tartozik (a bölcsészettudományi képzésben a magyar, a történelem, az angol és a német szakos képzés után következik). Még ez a nagyarányú képzés sem fedi le teljes mértékben a szakmberszükségletet, ha arra gondolunk, hogy jelenleg Magyarországon a könyvtárak száma meghaladja a 3500-at, de a nyilvános könyvtárak száma is több mint kétezer. A magyar könyvtárakban mintegy 9500 fő dolgozik könyvtáros munkakörben, közülük évente átlagosan 400 fő megy nyugdíjba vagy hagyja el a pályát, azaz több, mint az évente végző hallgatók száma. Figyelembe veendő tény az is, hogy a főiskolákon és egyetemeken végzett (informatikus) könyvtáros szakemberek nemcsak könyvtárakban, hanem egyéb, információszolgáltatást vagy tartalomszolgáltatást végző intézményekben, részlegekben, továbbá könyvkiadóknál, a média intézményeiben is elhelyezkednek.

A magyar felsőoktatásra váró strukturális és tartalmi változásban szakmánk alapvető érdeke, hogy az önálló felsőfokú könyvtárosképzés a jövőben is megmaradjon. Erre feltétlenül szükség van, több okból is:

- Az Európai Unióhoz történő csatlakozással közelebb kerülünk az információs technológiában előttünk járó országokhoz, az információörögzítés és -közvetítés gyors ütemű fejlődése megköveteli a könyvtárak és más információszolgáltató intézmények, központok fejlesztését. Mivel a könyvtár a tudásalapú társadalom alapintézménye, ezt a funkciót és feladatot csak magasan kvalifikált, speciális szakképzésben részesült szakemberek alkalmazásával tudja ellátni;
- az 1997. évi CXL. törvény kimondja, hogy könyvtáros csak felsőfokú szakmai végzettséggel rendelkező (azaz diplomás) személy lehet;

- az alapképzés hiányában a szakmai elkötelezettség nem alakulhat ki, illetve a mesterszintre való jelentkezés a legtöbb esetben a maradványelv alapján történne, a kontraszelekció érvényesülne;
- szükség van arra is, hogy a kellő felkészültséggel bíró és a kutatómunkára hajlamos könyvtári szakemberek tudományos fokozatot (PhD) is szerezhessenek, ennek viszont feltétele a mesterszint megélése az egyetemi képzésben.

A felsőoktatásnak a *bolognai folyamatban* bekövetkező átszervezése során direkt bemenetű három ciklusos könyvtárosképzésre van szükség, ezt a képzőintézmények és a társadalom igényei egyaránt alátámasztják, a könyvtáros szakma, valamint a könyvtári terület érdekképviseletai egységesen szükségesnek tartják.

Ennek leszögezése után ejtsünk néhány szót a felmerülő problémákról, a döntésre váró szakmai kérdésekről.

Az ideálisnak mondott, direkt bemenetű, önálló, háromciklusos könyvtárosképzéssel összefüggésben is lényeges kérdés, *a képzési szerkezetben való elhelyezkedése*, azaz, hogy melyik képzési területhez, melyik képzési ághoz fog tartozni. (Korábban említettük, hogy jelenleg is különböző a gyakorlat ebből a szempontból.) Az új koncepció körüli vitákban a két legjellemzőbb vélekedés: vagy a „bölcészettudományi” képzési területen, a „magyar” képzési ágon belül, informatikus könyvtárosként, vagy az „informatika” képzési területen, az „informatika” képzési ágon belül, könyvtári informatikus alapszakként. Mivel a jelenleg érvényben lévő kormányrendelet [129/2001. (VII. 31.)] szerint a könyvtárosképzés a „bölcészettudományi és egyes társadalomtudományi...” szakok közé tartozik, lehetséges lenne a jövőben egy „társadalomtudományi” képzési területhez tartozó, „Könyvtár- és információtudomány”-nak nevezett ágon belüli alapszakos elhelyezkedése is.

A könyvtárosképzés helyének meghatározásához kapcsolódik *az alapszak elnevezése* is. A jelenleg még érvényes 2001-es kormányrendelet révén „informatikus könyvtáros”-sá „avanzsált” főiskolai és egyetemi szak elnevezésének jogosságát, illetve szükségességét ma is sokan vitatják a szakmában (éppen a közelmúltban a Katalisten polemizáltak erről többen). Elképzelhető a jövőben az alapképzésben egyszerűen „könyvtáros”-nak nevezni a szakot és vele együtt a végzettséget, és csak a mesterszinten „informatikus könyvtáros”-nak titulálni (utalva ezzel már egy esetleges specializálódásra is, mint ahogyan ez a 2002/2003-as tanévet megelőzően volt). Ebben az esetben az informatikus-könyvtároson kívül más elnevezések is használhatók lennének, a szakmai specializációnak megfelelően (pl. régi könyves könyvtáros, gyerekkönyvtáros, zenei könyvtáros stb.), esetleg az intézménytípushoz kapcsolódó specializációnak megfelelően (köz-könyvtáros, szakkönyvtáros, iskolai könyvtáros stb.).

További lényeges kérdés az egymásra épülő ciklusokban való „közlekedés”, az *átjárhatóság*. Talán mondanom sem kell, hogy itt nem forgalomirányítás-technikai kérdésekre gondolunk... Persze, evidencia, hogy a könyvtáros alapszaktól könyvtáros mesterszintre, majd könyvtáros doktori szintre lehessen lépni. De mi lesz a helyzet azokkal, akik a könyvtáros alapszak után nem könyvtáros mesterképzést választanak? Mire jogosítja fel ez őket az elhelyezkedéskor? Vagy a másik

oldalról szemlélve a kérdést, milyen más alapszakokból lehessen majd könyvtáros mesterképzésbe átlépni, s mi lesz annak a kimenete. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához megint csak azt kell mérlegelni, milyen tudású, kompetenciájú szakembereket igényelnek a különböző intézmények, az egyes munkakörök!

Az igazi nagy kérdés az egyes képzési szintekhez rendelt *ismeretek körének*, az ismeretek alkalmazási szintjének, a megkívánt szakmai attitűdöknek és magatartásnak a pontos megfogalmazása. Már ma is létezik egy kikristályosodottnak mondható tantárgycsoport-leírás, mely a párhuzamosan folyó főiskolai és egyetemi képzést meghatározza, amely mind a hagyományokat, mind az új informatikai trendeket igyekszik figyelembe venni. De vajon az egymásra épülő rendszerben majd milyen ismeretanyagot, kompetenciát, attitűdöt kell elsajátítania annak a hallgatónak, aki csak könyvtáros alapszakot (BA) végez és milyet annak, aki csak a mesterszinten (MA) találkozik először könyvtári ismeretekkel, mert előtte más alapszakon folytatott tanulmányokat? Vagy hogyan lehet majd elkerülni, hogy a könyvtáros alapszakra érkező hallgató számára ne ismétlődjenek az ismeretek, ha könyvtáros mesterszinten tanul tovább? A megállapított kreditpontszámra hogyan fér bele általános és speciális ismeretanyag és melyikből mennyi a különböző szinteken? A képzés tartalmának meghatározásához ugyancsak a majdani működési területek igényeiből kell kiindulnia, a képzési „kimeneteknek” szinkronban kell lenniük a gyakorlattal, a munkaköri leírásokkal, a besorolással, az előmeneteli lehetőségekkel.

Megoldásra vár a *felsőfokú szakképzés szintjének* (FSZ) esetleges beiktatása is, mely a jelenlegi képzési rendszerben nem kapcsolódik a felsőoktatáshoz. „Diploma alatti” szakképzés csak középfokon, az iskolarendszeren kívül folyik, ez az ún. OKJ-s könyvtárosasszisztens képzés. A középfokú szakképzést folytató intézmények szakmai műhelye kidolgozta a felsőfokú (emeltszintű) szakképzés, az ún. segédkönyvtáros képzés vizsga- és követelményrendszerét is, hogy a könyvtárosasszisztens végzettségűek számára – akik nem kívánnak diplomát szerezni – továbbképzési, előrelépési lehetőséget biztosítson. A jelenleg érvényes koncepció szerint ez a szakképzési forma nem kínál átjárást a felsőoktatásba.

Most csak néhány kérdést említettünk a kidolgozandó feladatok közül. Nem tudjuk, mennyi idő áll rendelkezésünkre, ellentmondásosak az információk a bevezetés időpontját, az egyéb, addig feltétlenül elvégzendő feladatok ütemezését illetően. A Nemzeti Bologna Bizottság (NBB) is csak 2002 novemberében alakult meg, a szakterületi szakbizottságok folyamatosan dolgoznak a képzési szerkezet, a képesítési keretek kialakításán. Készül az új felsőoktatási törvény (feltehetően nyárra el is fogadják), amely már előre, de a várható változásokkal összhangban kívánja szabályozni az egyes kérdéseket. Sokáig nem halasztható tehát a magyar könyvtárosképzés jövőjére vonatkozó elképzelések átfogó kidolgozása.

De nincs is mire várunk! Drámai hatású volt egy 2003. novemberi tanácskozáson az Oktatási Minisztériumot képviselő főosztályvezető megnyilatkozása, aki sürgette a könyvtárosképző intézményeket, ébredjenek fel végre Csipkerózsika-álmukból.

A könyvtárosképzés jövőjéről szóló, konszenzuson alapuló döntések meghozatalát nehezíti az a tény, hogy a szakma és képzőhelyek nem folytatnak érdemi párbeszédet. Pedig a felsőoktatási törvény, a közalkalmazotti törvény, a kapcsolódó képesítési rendeletek, a könyvtári „alaptörvény”, a fentebb már említett 129/2001.

számú kormányrendelet stb. életbelépése óta halmozódnak a megválaszolatlan kérdések. Egyfelől a felsőoktatási intézmények hangsúlyozott autonómiája, a más tárca irányítása alá tartozás ténye, másfelől pedig a könyvtáros szakma „piacosodásának”, közgazdasági szemléletének hiánya valahogy nem kényszerítette még ki az egymásra utaltság tudomásul vételét. Időről időre a szakma részéről megfogalmazódik némi kritika, elégedetlenség, legalább mint problémafelvetés, de ezek általában visszhangtalanok maradnak. Ugyanakkor a szakma oldaláról sem született meg az az egzakt elvárásrendszer, mely a könyvtárak igényeit foglalja össze a végzett hallgatók felkészültségére (ismeretanyagára, műveltségére, készségeire, attitűdjére) vonatkozóan.

A Könyvtári Intézet feladata és szándéka is a közvetítőszerep vállalása, de lehetőségei csak arra elegendőek, hogy „összehozza” a feleket, ösztönözze a termékeny szakmai viták kialakulását, és koordinálja a két oldal szakmai igényeit.

A cikk írója most egy virtuális kerekasztal-beszélgetés moderátoraként próbálta meg a könyvtárosképzés jövőjére vonatkozó, az utóbbi időben – szóban, írásban, interneten – keletkezett véleményeket „megszóllaltatni”, és ezzel egy valóságos eszmecsere és közös munka elindítására biztatni az érintetteket.

Bartos Éva

Beszámoló az Országos Könyvtári Kuratórium tevékenységéről, 2000–2003

Az Országos Könyvtári Kuratórium létrejöttének előzményei

Az Országos Könyvtári Kuratórium működése első négy éves periódusának vizsgálatakor helyesen járunk el, ha röviden felidézzük a testület létrejöttének célját és az azt megvalósító jogszabályi keretek kialakításának, valamint az első ülésnek a tapasztalatait.

Az Országos Könyvtári Kuratóriumot (OKK) az 1997. évi CXL. „könyvtári törvény” hívta életre. A törvény két paragrafusa is tartalmaz a testületre vonatkozó rendelkezéseket. A jogszabály 62. §-a így rendelkezik:

„Az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtári Intézet irányításában közreműködik az Országos Könyvtári Kuratórium.” A 100. § szerint: „Felhatalmazást kap a Kormány, hogy a törvény végrehajtásaként rendeletben szabályozza az Országos Könyvtári Kuratórium jogállását, összetételét, működését.”

Azzal, hogy a kormány magához vonta az OKK jogállásának, összetételének és működési rendjének szabályozását, kifejezte a megvalósítandó cél fontosságát.

Röviden összefoglalva: a kuratórium célja magas szintű társadalmi kontroll biztosítása a könyvtárügyben stratégiai fontosságú két intézmény, az OSZK és a KI tevékenységének irányításában.

Az OKK stratégiai céljai és azok megvalósulásának lépései

1. stratégiai cél: *Megismerni az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményét, működésének gyakorlatát, szervezetét, informatikai állapotát, finanszírozási helyzetét, szakmai törekvéseit, a fenntartó elvárásait.*

Az OKK tájékoztatókat hallgatott meg az OSZK és a Könyvtári Intézet (KI) vezetői részéről. Először Monok István az OSZK főigazgatója tájékoztatta a testületet. Részletesen elemezte az OSZK helyzetét, majd ismertette az eredményeket:

- Az OSZK-nak 2000 januárjától már nincsenek adósságai.
- A szervezeti struktúra átalakítása megtörtént. A létszámcsoökkentést követte a szervezet racionalizálása.
- Felszámolták az olyan külső raktárakat, amelyekben nem használt, elfekvő könyvanyagot őriztek.
- A nemzeti könyvtári alapfeladatok ellátásában nem keletkezett hiány.
- A Magyar Elektronikus Könyvtár a nemzeti könyvtár részeként működik.
- A nemzeti kulturális örökség digitalizálási folyamatában több programot beindítottak.
- A könyvtár tudományos műhelyként is megfelelő színvonalon és eredményességgel működik.
- A hazai és nemzetközi könyvtári és tudományos intézményi hálózatok tagjaival bővültek a kapcsolatok. Külön jelentősége van a Kárpát-medence könyvtáraival való szoros együttműködés kialakításának.

Természetesen az értékelő beszámoló részletesen tartalmazta az OSZK működésével kapcsolatos gondokat is, amelyek közül a főbb elemek a következők voltak:

- Az új mélyraktár építésének felfüggesztése.
- Az épület tetőszerkezetének garanciája lejárt, felújítása sürgős feladat.
- Az épület homlokzata erősen leromlott, felújítása szükséges.
- Az integrált könyvtári rendszer (AMICUS) üzemeltetése egyszeri nagy költségvetési támogatást igényelne.
- A teljes könyvkatalógus gyors gépesítése (retrokonverzió) kívánatos, de a könyvtár nem tudja saját erőből megoldani.
- A nemzeti kulturális örökség digitalizálási munkái elkezdődtek, de kizárólag pályázati alapon folynak a munkák.

A kuratórium úgy döntött, hogy miután a felsorolt problémák több összefüggésben is érintik az OSZK informatikai helyzetét, ezért első lépésként az informatikai helyzet elemzésével foglalkozik. E döntésnek megfelelően független szakértői bizottság felállítására került sor.

Másodikként Dippold Péternek, a KI igazgatójának tájékoztatóját hallgatta meg a kuratórium. Ismertette az újonnan létrehozott intézet működésének jogszabályi hátterét, feladatait, terveit. A könyvtári törvény a KI elsőrendű feladatának a „könyvtáraknak, illetve a könyvtári rendszernek nyújtott szakmai szolgáltatások” végrehajtását jelölte meg. A tervezett szolgáltatások a következők:

- Szakemberek továbbképzése.
- Iskolarendszeren kívüli képzés.
- Szakmai információk szolgáltatása a szakkönyvtáron keresztül.
- Állománygyarapítást segítő információk szolgáltatása a hazai könyvtermésről.
- Kutatási és fejlesztési feladatok.
- Szabványok, szabályzatok elkészítésében való részvétel.
- Irányelvek, normatívák kidolgozása, módszertani tevékenység.
- Könyvtári statisztikai adatok összesítése, elemzése és szolgáltatása.
- A könyvtárak és a társadalom közötti kapcsolat fejlesztése.
- A miniszter által meghatározott egyéb feladatok.

Ezt követően tájékoztattott a KI-nek a könyvtári rendszeren belül elfoglalt helyéről és a könyvtáros szakma elvárásairól.

Az első két helyzetértékelő beszámoló után folyamatosan igényelte a kuratórium a tájékoztatást az intézmények általános helyzetéről is. A kuratórium tagjai rendszeresen részt vettek az OSZK és a KI különböző rendezvényein, szakmai tanácskozásain, ünnepi alkalmain. A fenntartó képviselői folyamatosan részt vettek a munkában, és minden szükséges tájékoztatást megadtak a testület számára.

2. stratégiai cél: *Közreműködni a KI létrehozása kapcsán felmerülő szakmai koncepciók véleményezésében, a szervezeti keretek kialakításának véleményezésében, az intézmény által ellátni kívánt szakmai és tudományos feladatok alakításában.*

Az OKK napirendjén rendszeresen szerepelt az intézet. A kuratórium foglalkozott a KI igazgatói pályázatával. Meghallgatta a tevékenységet bemutató igazgatói előadást, tájékoztatást kapott tevékenységének főbb irányairól. A tájékoztatókat részletes szakmai vita követte, amelynek eredményeként az OKK javaslatot tett a KI stratégiájának megalkotására. A stratégia elkészültét követően a dokumentumot külön napirendként megvitatta. Ezt követően is folyamatosan tájékozódott a KI működéséről, szakmai céljairól, költségvetési helyzetéről, megoldandó feladatairól.

3. stratégiai cél: *Elkészíttetni az OSZK és a KI stratégiájának tervezetét, majd annak végső kialakításában aktívan közreműködni.*

Az OKK felkérésére először egy informatikai bizottság jött létre az OSZK informatikai helyzetének vizsgálatára. A bizottság a felkérés után azonnal megkezdte a munkáját. Csaba László, a bizottság elnöke 2000. november 30-án tett jelentést a kuratóriumnak. A főbb megállapítások a következők voltak:

- Rendkívül szerteágazó tevékenységi rendszert kell az informatikai rendszernek kiszolgálnia. Az informatikusok nagy hivatástudattal, a piaci bérekhez képest alulfinanszírozottan, gyenge infrastrukturális háttérrel végzik

munkájukat. Jelentős lépés volt, hogy a NKÖM támogatásával az OSZK megvásárolhatta az AMICUS integrált könyvtári rendszert. Évek óta az AMICUS kötötte le az informatikai erőforrásokat. A bizottság véleménye szerint is több év szükséges egy ekkora rendszer telepítéséhez, különösen akkor, ha ennyi többletmunkát kell elvégezni. A rendszer még az idén elkezd üzemelni. Felmerült továbbá az 1921 és 1976 közötti könyvek retrospektív konverziójának szükségessége, az AMICUS karbantartási szerződés megkötésének jelentősége, a katasztrófaelhárítás megoldatlansága.

A bizottság javaslatokat is megfogalmazott:

1. Az informatikai fejlesztés fő iránya továbbra is az AMICUS maradjon. A rendszer üzemeltetésének tapasztalatait egy hosszabb periódus után célszerű értékelni. Az AMICUS szerver bővítésével, illetve nagyobb szerverrel való cseréjével már most szükséges foglalkozni.
2. Prioritásokat kitűző stratégia kidolgozása szükséges, annak megjelölésével, hogy mit kell a költségvetésből megvalósítani ahhoz, hogy közben tartható informatikai rendszer jöhessen létre és fejlődjön. A pályázatokat eszerint kellene benyújtani a kiegészítések megvalósítására vagy az ütemezett feladatok előrehozására.
3. A digitalizálási elképzelések összehangolása fontos lenne.
4. A szervezet nagy, ezért tökéletesen irányítani nem lehet. Az informatikai irányítást azonban egy kézben kellene tartani.
5. Az informatikai szakembergárda létszámának bővítése, megfelelő finanszírozása, állandó továbbképzése indokolt.
6. Az alap infrastruktúra kezelése (szerviz, telepítés) egy csoport kezébe kerülhetne, az alkalmazói rendszerek kezelését más-más csoport végezheti.
7. Az üzemelő rendszert fejleszteni és egységesíteni kell, az üzemeltetést elősegítő szoftverek beszerzése fontos.
8. Meg kellene határozni a központi költségvetésből az informatikára szánt összeg minimumát.
9. A „környezeti” infrastruktúra fejlesztése alapvető (épület, kábelezés, villámvédelem, elektromos ellátás, hálózatmenedzselés, tűzfalak stb.).
10. A katasztrófa-elhárítás problémáját vizsgálni kell.
11. A számítógépes hálózat biztonságát mielőbb meg kell teremteni (biztonságpolitika kidolgozása, tűzfal beszerzése stb.).

A jelentés meghallgatása és vitája után a kuratórium felkérte az OSZK főigazgatóját, hogy készítsék el a könyvtár stratégiáját. Ennek során tegyenek lépéseket az informatikai stratégia és ezen belül az egységes informatikai rendszer kidolgozása érdekében.

Miután az OKK meghallgatta a KI kialakítására vonatkozó terveket, majd egy későbbi időpontban az intézet tevékenységének főbb irányairól szóló tájékoztatót, úgy döntött, javasolja a KI-nek: készítse el az intézmény stratégiáját.

A kuratórium ezen döntése egybeesett a fenntartó elképzeléseivel is, hiszen mind a NKÖM közgyűteményi stratégiájának megfogalmazása során, mind pedig a költségvetési tárgyalások során támaszkodni kívántak az intézményi stratégiában megfogalmazottakra.

4. stratégiai cél: *Vizsgálni az elkészült stratégia prioritásaiból következő feladatok végrehajtását.*

A kuratórium döntésének megfelelően elkészült *Az Országos Széchényi Könyvtár stratégiai céljai és cselekvési terve 2002–2004* című dokumentum. A stratégia 9 alapvető célt és 56 kulcsfontosságú területet határozott meg. A kuratórium a dokumentum vitája után javasolta, hogy a gyűjteményszervezési program kapjon prioritást. A másodikként támogatandó cél a telematikai program, harmadikként pedig a beruházási program kapjon támogatást. Ezzel egyidejűleg készüljön el a megvalósításhoz szükséges költségvetés a kuratórium számára.

Az Országos Széchényi Könyvtár 2002. évi munkatervét már a stratégiában megfogalmazott célokkal összhangban készítették el. Ennek megfelelően a kiemelt feladatok:

- A Gyűjtőköri Szabályzat korszerűsítése, a gyűjtőköri együttműködés megújítása és megerősítése más könyvtárakkal.
- Az AMICUS integrált rendszer bevezetése a gyarapítás és feldolgozás valamennyi területén.
- A retrospektív katalóguskonverzió megvalósíthatósági – kutatási szintű – tanulmányának elkészítése.

Ugyancsak az OKK döntésének megfelelően elkészült a Könyvtári Intézet stratégiai terve, amelynek átfogó célja a könyvtárak, illetve a könyvtári rendszer hatékony működéséhez szükséges szakmai szolgáltatások megvalósítása, a hazai könyvtár-politikai elvek és a nemzetközi trendek figyelembevételével kutatási, oktatási szervező, dokumentum- és információszolgáltató, valamint kiadói tevékenység végzése. Elsőrendű feladata a magyar könyvtáros szakma tevékenységének fejlesztése és koordinálása a tudásalapú társadalom felépítése érdekében.

Fő célkitűzéseik:

- A szakmai információs tevékenység.
- Az oktatási tevékenység.
- Az infrastruktúra- és humánerőforrás-fejlesztés.

Az elkészült két stratégia megfelelő alapot nyújtott az intézmények szakmai működéséhez, és megfelelően szolgálta a fenntartó által korábban megfogalmazott elvárásokat is.

A stratégiából fakadó feladatok közül kiemelten foglalkozott a kuratórium a kötelezpéldány-szolgálat működésével és fejlesztésével, különös tekintettel a jogi és számítástechnikai kérdésekre. A stratégia gyűjteményszervezési prioritásából fakadóan kiemelten kezelte a testület:

- az *e-könyvek* beérkezésének, kezelésének, feldolgozásának és szolgáltatásának kérdéskörét,
- a hangfelvételek gyűjtését, feldolgozását és szolgáltatását.

5. stratégiai cél: *Véleményezni az OSZK és a KI éves költségvetéseinek előkészítését, a feladatok és a finanszírozás összhangját, ha szükséges konkrét javaslatokat megfogalmazni a Nemzeti Kulturális Örökség minisztere számára.*

A kuratórium minden évben vizsgálta az OSZK és a KI költségvetési helyzetét. Már az első, a miniszternek írt jelentésben jelezte, hogy az intézményi stratégiák megfogalmazása során további költségvetési igények fognak felmerülni. Ennek három típusa várható:

- Az intézmény alapműködésével kapcsolatos infrastrukturális problémák megoldásának igénye, (ilyen lehet például a könyvtár elektromos hálózatának és világítási rendszerének korszerűsítése, az informatikai katasztrófavédelem megoldása, az új mélyraktár építésének folytatása stb.).
- Az intézmény fejlesztési terveiben szereplő tevékenységek támogatása.
- Az intézmény működésével kapcsolatos, de kormányzati programként működtethető, millenniumhoz kapcsolódó programok támogatása (ilyen lehet a Magyar Nemzeti Bibliográfia 1473 és 1920 közötti részének adatbázisba rendezése és interneten való közzététele).

A kuratórium megtárgyalta a testület felkérésére elkészített költségvetési tervezet. A vita során részletes elemzés hangzott el a NKÖM költségvetési helyzetéről, illetve a stratégia megvalósításához igényelt 7,3 milliárd forintos költségvetési többlettámogatás viszonyáról. A kuratórium az elkészült stratégiák költségvetési igényeit jelezte a fenntartó számára. A következő években azután az intézmények költségvetésére vonatkozó konkrét javaslatokat fogalmazott meg a miniszter számára a stratégia prioritásainak támogatására, a tematika kiemelt kezelésére, a retrospektív könyvkonverzió finanszírozására, különböző beruházási és egészségvédelmi („kék azbeszt”-mentesítés) feladatok támogatására.

6. stratégiai cél: *Véleményezni az ad hoc ügyekben felmerülő észrevételeket, javaslatokat.*

Két ad hoc ügy merült fel eddig az OKK munkájában:

- A 2001. májusi ülésen rövid helyzetértékelő vita után úgy döntött, hogy reagálni kíván az Oktatási Minisztérium sajtóközleményére az Országos Műszaki Információs Központ fúziójával kapcsolatban. E döntés eredményeként levelet intézett Rockenbauer Zoltán NKÖM-miniszterhez és Pokorni Zoltán oktatási miniszterhez. A levél felhívta a figyelmet az OMIKK könyvtári rendszerbeli súlyára és a döntés lehetséges következményeire.
- Hiller István NKÖM-miniszter az OKK 2003. novemberi ülésén a könyvtárosképzéssel kapcsolatban kért egy döntés-előkészítő anyagot. A dokumentum a KI szakmai koordinálásával elkészült.

7. stratégiai cél: *Elkészíteni és elfogadni a kuratórium működéséhez szükséges ügyrendet.*

Az ügyrend elfogadására a második ülésen került sor. Az egyhangú szavazással elfogadott dokumentum módosításának igénye nem merült fel.

8. stratégiai cél: *Tájékoztatni a szaksajtót a kuratórium munkájáról.*

Számos publikáció látott napvilágot az OKK tevékenységéről:

Megalakult az Országos Könyvtári Kuratórium. = Könyvtári Levelező/lap, 2000. július

„...a szakma nagy várakozással tekint a Könyvtári Intézetre ...” Beszélgetés dr. Dippold Péterrel, a Könyvtári Intézet igazgatójával. = 3K, 2000. október

Dippold Péter: Könyvtári Intézet. = Könyvtári Levelező/lap, 2000. november

Az Országos Könyvtári Kuratórium beszámolt 2000. évi munkájáról Rockenbauer Zoltánnak, a Nemzeti Kulturális Örökség miniszterének. = 3K, 2001. február

Az Országos Könyvtári Kuratórium tevékenységéről – Beszélgetés dr. Redl Károllyal, az OKK titkárával. = 3K, 2001. február

Dippold Péter: A Könyvtári Intézet tevékenysége a könyvtáriügy fő fejlesztési területeinek tükrében. = 3K, 2001. május

Skaliczki Judit: Az Országos Könyvtári Kuratórium szerepéről. = 3K, 2001. október

Az Országos Könyvtári Kuratórium beszámolt 2001. évi munkájáról Rockenbauer Zoltánnak, a Nemzeti Kulturális Örökség miniszterének. = 3K, 2002. március

Modern könyvtárrá válik a nemzeti könyvtár – Beszélgetés Monok István főigazgatóval. = 3K, 2002. március

Monok István: A nemzeti Könyvtár évfordulójára. = 3K, 2002. július

Monok István: Alexandria óta változatlanul. Nemzeti könyvtár változó időben. = 3K, 2002. szeptember

Összegzés

Négy olyan kérdést fogalmazhatunk meg, amelyek alkalmasak lehetnek az OKK négyéves munkájának értékelésére:

1. Képes volt-e az OKK testületként működni?
2. Milyen együttműködés alakult ki az OSZK, a KI és az OKK között?
3. A Nemzeti Kulturális Örökség minisztere figyelembe vette-e az OKK által megfogalmazott javaslatokat?
4. A javaslatok szakmailag időtállóak voltak-e?

Az elmúlt négy év tapasztalatai alapján a következő válaszok adhatók a kérdésekre:

1. Az OKK annak ellenére folyamatosan működött, hogy 2001-ben két tagja lemondott, és pótlásukra nem került sor. A testület képes volt független szakértőkből álló informatikai bizottság felállítására és működtetésére.
2. Az OSZK, a KI és az OKK között kitűnő együttműködés alakult ki. Az OKK az ülésein minden alkalommal élénk, szakmailag magas színvonalú vitában tárgyalta a napirenden szereplő témákat. A viták hangulatát, a megfogalmazódó javaslatokat a segítségnyújtás szándéka jellemezte.
3. A Nemzeti Kulturális Örökség minisztere három alkalommal fogadta a kuratórium képviselőit, az elmúlt évben személyesen vett részt a testület ülésén.

sén. Az OKK munkamódszereit és a stratégiák elkészítését támogatta, a stratégiában megfogalmazott célokat jóváhagyta, azok megvalósítását a NKÖM költségvetésének függvényében támogatta. Az OSZK mint nemzeti intézmény mindig kiemelt támogatást kapott, ez természetesen nem jelentette a stratégiában megfogalmazott összes cél azonnali megvalósítását. Jól jellemzi az OKK megítélését Hiller István miniszter úr döntése, amely szerint *„a könyvtári stratégia megvalósítása során kiemelt szerepet szán az Országos Könyvtári kuratóriummal folytatott konzultációnak”*.

4. Az OKK által megfogalmazott konkrét szakmai javaslatok megvalósultak. A testület tevékenységével, javaslataival kapcsolatban nem merült fel sem szakmai, sem pénzügyi kifogás, sem az irányított intézmények, sem a minisztérium, sem a könyvtári szakmai szervezetek oldaláról. A döntés nyomán létrejött stratégiák megfelelő működési keretet biztosítanak a magyar könyvtárügy két kulcsfontosságú intézményének.

Redl Károly

* * *

Bármely intézmény jól teszi, ha munkáját olyan személyekkel, adott esetben testülettel véleményezteti, amelyik azt kívülről látja. Az Országos Könyvtári Kuratóriumot ugyan a törvény hozta létre, de létrehozásának szükségességét a könyvtáros szakma többsége is pontosan látta. Az OKK első periódusa végén talán a legjobb értékelés az a tény, hogy a múzeumi és a levéltári berkekben kinyilvánított irigykedéssel figyelik tevékenységét, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Országos Levéltár is szívesen látna egy ilyen testületet maga mellett. Tegyük hozzá rögtön, hogy valóban *ilyen* testületet. Hiszen az OKK-t sikerült olyan összetételben munkára hívni, hogy csakugyan az OSZK-t ismerőkből vagy megismerni szándékozókban áll. Olyan személyekből, akik segíteni szeretnének, kritikájuk megfogalmazásakor is ez a szándék vezeti őket.

Az első, az intézmény vezetőinek munkáját könnyítő lépés az volt, amikor egyes munkafolyamatok, munkaterületek külső szakmai átvilágítását kérték, majd a stratégiai terv megalkotásához is ragaszkodtak. A leglényegesebb azonban az, hogy az elfogadott terveket azután minden lehetséges hivatali és informális fórumon támogatták. Jelentős lobbitevénytörténetévé tudtak ezzel válni.

A tervek megismerése tette lehetővé azt is, hogy a Könyvtári Intézet igazgatói, illetve a főigazgató-helyettesi pályázatok elbírálásában valóban állást tudtak foglalni, választásukat – azt hiszem, mondhatjuk – az eltelt idő igazolta.

Szeretném aláhúzni, hogy az OKK azért tudta eddig az OSZK-t bizonyos értelemben menedzselni, mert megismerte munkáját, gondjait és terveit. Nem valamilyen elvi vezetői, vagy éppen munkaszervezési modellt kért számon a könyvtáron. Munkája nem formális bizottsági működés volt, és ez az elnök és a titkár áldozatos munkájának köszönhető.

**Monok István,
az OSZK főigazgatójának megjegyzése**